

vågekone, Dtidl. vagt ved hospitalers natpleje, nu afløst af sygeplejerske; 2) (*rugeblus*) ganske lille flamme, specielt gasflamme. Lamper kan ofte ved passende anordning skrues ned fra et brænde med alm. Hæmme til at brænde med v.

våger, d. s. s. musvåger.

vågestue, gi. skik, at slægt, venner og naboer sammen vagede ved den dodes kiste.

vågmær (*Trachypierus arcticus*), 2-3 m lang, solvskinnende, bandformet fisk m. røde finner. Nu og da ilanddrevet i Danmark.

Vågv, da. navn på Vagar.

Våh'lin, Karl (1861-1937), sv. kunsthistoriker; red. af »Ord och Bild»; bl. a. udg. *Ernst Josephson* 1-2 (1911-12).

Våh'lin, Theodor (1864-1947), sv. arkitekt. Har bl. a. restaureret St. Petri kirke i Malmö og klostret i Ystad samt opf.

Annedalskirken i Göteborg, Gtistufskirken i Kbh., *Boianhka museet* i Lund.

Valse Våg ['vå:ls3], indskæring på Falster, V f. Orehoved.

Våmsbjund [-Jon], sv. sø (12 km-). Skåne, 0 f. Lund.

vårfluer (*irich'optera*), insektorden. Skælklædte vinger, fuldstændig forvandling, delvis sugende munddele. Larverne i ferskvand; mange bygger rør af sandskorn, plantedele o. l., andre bygger fangnet. Adsk. arter i Danmark.

vårforglemmigej (*Omphla'todes*), slægt af rubladfam. med bla blomster; almindelig v (O.verna) dyrkes i haver, kaldes også kærminde.

vårsalat (*Valerio'nelhi*), slægt af baldrianfam., enårige urter. Et par arter er vildtvoks, i Danmark. Nogle sorterdyrkestil salat.

X

X, x, det 23. el. (hvis W regnes med) 24. bogstav i det da. alfabet. Romerne lånte X fra gr. og brugte det som tegn for lydforbindelsen [ks].

X, rom. taltegn for 10.

X el. Xe, kern. tegn for xenon.

X, automobilkenningsmærke f. Århus og Skanderborg amter.

X, i genetikken fork. for X-kromosom.

x, i matematikken i alm. tegn for en ukendt størrelse.

Xanrof [gz'd'rof] (pseud. for *Leon Fourneau*) (f. 1867), fr. vise- og vaudevilleforfatter. Yvette Guilbert har sunget mange af hans viser.

xante'lasma [santo-] (*xanto-* + gr. *elasma* plade) el. *xan'toma*, okkergule svulster, som indeholder kolesterol, hyppigt lokaliseret omkring øjnene.

Xanten [ks'antan, ty. by ved Nedre Rhin; 5000 indb. (1939). Romernes Castra vetera. If. Nibelungenlied Siegfrieds hjemsted.

Xánthé [ksan'ts'i], gr. by i Thrakien; ca. 35 000 indb. Handel. Centrum for en tobaksegen.

Xan'thippe [san-], Sokrates' (umeddørlige) hustru.

Xánthos ['(k)santDs], oldtidsby i Lykien i SV-Lilleasien m. betydelige ruiner.

xan'ti'n [s-] (*ds & r. ksanthos gu*), $C_5H_8O_2N_2$, dioksyppurin, findes i organismen i urin, blod og lever. Metylderivat af x er bl. a. teobromin og koffein.

xanto- [s-] (gr. *ksanthos* gul, blond), gul-. xanto'fy'l [s-] (*xanto-* + gr. *fyllon* blad), gule, iltholdige karotinoïder, f. eks. $C_{40}W_3O_8$. Alm. i planter.

xanto'ge'nforbindelser [s-] (*xanto-* + -gen), organiske svovlforb., der indeholder gruppen $ROCS_2$, hvor R er et alkyl, alm. ætyl. Kaliumsaltet af ætylxantogensyre (kaliumxantogenat) $C_2W_3OC_5H_6AT$ dannes ved til sætning af kulstofdisulfid til en opløsning af kaliumhydroksyd i ætylalkohol. Den fri xantogensyre $C_2H_3OCS_2H$, der udskilles ved til sætning af en mineralsyre til kaliumsaltet, er en olie, der hurtigt sonderedes til ætylalkohol og kulstofdisulfid. x blev opdaget i 1822 af Chr. Zeise og har fået stor tekn. betydning ved fremstillingen af kunstsilke.

xantokro'mi' [santo-] (*xanto-* + gr. *chroma* farve), gulfarvning (især af rygmarvs vævskken).

xantomato'ser [s-] (*xanto-* + -oma [-ose] el. *ipoidoser*, en række sjældne sygdomme karakteriseret ved aflejring af forskellige fedtstoffer i vævene.

xantoprote'ínreaktion [s-] (gr. *ksanthos* gul), vigtig reaktion til påvisning af proteinstoffer. Beror på, at proteinstoffer ved opvarmning med koncentreret saltpetersyre danner gule stoffer, der opløses i baser med orangerød farve.

xantop'si' [san-] (*xanto-* 1 gr. ops øje), gulsyn.

Xavier fa'Æjær, *Francisco* (1506-1552), sp. jesuitisk missionær, ven af Loyola, vir-

kede rastløst i Brasilien, Indien, Kina og Japan.

X-bunden nedarvning, form for kønsbunden nedarvning, hvor det pågældende gen har plads i X-kromosomet og overføres med dette.

Xe el. X, kern. tegn for xenon.

Xe'na'rh' [se-], fot. objektiv af Tessartypen. x-en'hd, længdeenhed - $10^{-3}Å = 10^{-10}$ cm; anv. ved røntgenstrålers bølgelængde.

xenie [se'nia] (gr. gæstfrihed), bot., den indflydelse, som støvkornet ved bestøvningen kan have på andre dele end selve kimen, først og fremmest på frøhviden, som er en triploid tvillingedannelse til kimen og grundlægges ved en befrugtning af den såkaldte centralkerne i kimsækken. Med *metaxenie* betegnes påvirkningen fra støvet (faderen) på frugt og frø. Påstået, men ikke tydeligt bevist.

Xenier [sc'nisr] (gr. gaver til gæster), en i tilknytn. til Martial anv. titel for Goethes og Schillers litt. satiriske epigrammer fra 1796.

xeno- ['seno] (gr. *ksénos* gæst, fremmed), fremmed-.

Xe'nofanes [se-] (gr. *Xenofánés*) fra 'Kolo-fon(f.a. 580f.Kr.), gr. filosof.Gr. denelastiske skole og spottede den rel. antropomorfisme.

Xenofon [se-], gr. *Xeno'fon* (ca. 430- ca. 359 f. Kr.), athensk historiker, deltog i Kyros' tog 401 og Agesilaos' krige. Skrev *Anabasis* (om prins Kyros' kamp mod Artaxerxes 2.), *Helléniká* (gr. historie 410-362), *Erindringer om Sokrates* o. a.

xenoga'mi' [se-] (*xeno-* i -gami), d. s. s. fremmedbefrugtning.

xenon [s-] (af *xeno-*), grundstof, kern. tegn Xeel. X.atomnr. 54, atom vægt 131,3. x er en inaktiv luftart, der findes i meget små mængder i atm. luft.

Xe'ranthemum [se-] (*xero-* + *anthemion* blomst), bot., d. s. s. papirblomst.

Xeres de la Fron'tera, ældre stavemåde f. Jerez de la F.

xero- ['sero] (gr. *kséros* tør), tør-.

xero'for'm [s-] (*xero-* + lat. *formá* form), vismutsaltet af tribromfenol. Anv. som antiseptisk middel.

xerof'al'ti' [s-] (*xero-* + -ofal'ti) el. *øjentors*, en alvorlig øjenlidelse, som især optræder hos forkert ernærede småbørn og skyldes A-vitaminmangel.

xero'fyter [se-] (*xero-* + -fy't), planter, som ved nedstemt fordampning har tilpasset sig forholdene på tør el. i fysiol. henseende tør bund. Fordampningen kan hemmes på forsk. måde, f. eks. ved spaltesåningernes anbringelse i fordybninger, ved tykt, læderagtigt hudvæv, ved vokslag el. hår på plantens overflade. Nye undersøgelser synes dog at vise, at indre fysiol. forhold i planten spiller den største rolle. Hos nogle planter findes vandreserver i særlige vand væv, f. eks. hos kaktus. Den nedstemte fordampning bevirker at kulsyreassimilationen bliver ringe, hvorfor x vokser langsomt.

vårsild, betegn. for forårsgyldende racer af den alm. sild.

Vår'st, da. stationsby (Ålborg-Hadsund); 467 indb. (1945).

vårsæd, betegn. for de kornsorter, der sås om foråret og modnes samme sommer. I Danmark er byg og havre næsten enerådende, og kun mindre arealer dyrkes med vårrug og vårhvede.

Vårsø, ældre skrivemåde for Vorsø.

Vårså, ældre skrivemåde for Vorså.

Vart land, Finlands nationalsang; tekst af J. L. Runeberg (1848), melodi Fr. Pacius.

vårved, den del af et træs årlige tykkelsesvækst, årringen, som dannes i beg. af vækstperioden; det er blødere og i reglen lysere end høst veddet; vedefemterne er tyndvæggede og tjener til ledning og afstivning.

xero'ti'n [s-] (af *xero-*), flydende sikkativ, tilsættets linolie for at fremskynde tørringen.

Xerxes i. [særkss] (pers. *Khsayarsha*), perserkonge 486-65 f. Kr., søn af Dareios I., led nederlag v. forsøget på at erobre Grækenland 480-79f. Kr. (Salamisog Plataeæ).

Xingii, Rio [rijuli'gu], 2000 km l. sydlig tillob til Amazonasdeltaet.

X-kromosom, det af de to såk. kønskromosomer, som hos det homogametiske køn, oftest hunnen, er til stede i dobbelt dosis og enkelt hos det mods. køn, hvor det som partner kan have et Y-kromosom.

XLt (fork. for eng. -Ymas Letter Telegram) (eng. *Xmas* — *Christmas* jul), anføres foran adressen i jule- og nytårstelegrammer, der til takst som brevtelegrammer kan sendes til visse lande.

Xmas [krismas] (eng.) = Christmas (Kristmesse), jul.

XP, de gr. bogstaver khi (Ch) og rho (R), anv. som fork. f. Christus.

XP (fork. for fr. *xprps payé* = ekspres betalt) anføres foran adressen i telegrammer, for hvilke afsenderen ønsker at betale for udbringning ud over det indre omdelingsdistrikt.

x-stråler, det oprindelige af Røntgen valgte navn for røntgenstråler; anv. især i engelsktalende lande.

xylo- [s-] (gr. *ksylon* ved, brænde), træ-.

xylo'fo'n (*xylo-* + -fon), mus., slaginstru-

ment, der består af en række afstemte træstykker, som hviler på et underlag af strå, og som anslås ved to træhamre.

xylogra'fV (*xylo-* I -grafi), trænit; xylog'ra'f, kunstner, som i trænit gengiver billeder med reproduktion for øje.

xy'lo'ler [s-] (af *xylo-*), $C_8H_8(CH_3)_2$, dimetylbenzol, 3 isomere kendes. Findes alle i stenkoltjære. Kp. 138°-144° Anv. som opløsningsmidler.

xylo'lit [s-] (*xylo-* I -lit), træagtig beklædningsplaae af presset savsmuldmørtel med Sorels cement som bindemiddel. Bruges til gulve, trapper, vægge m. m.

xylo'me'ter [s-] (*xylo-* + -meter), apparat til måling af uregelmæssigt formede vedstykkers rumfang. Stykkerne neddyppes i vand, og den fortrængte vandmængde måles.

xy'lose [s-] (*xylo-* + -ose), $C_6H_{12}O_6$, en pentose, der opstår ved hydrolyse af gummi.

xystos [s-] (det gr. *xystos*, glattet), overdækket sølejning i det gr. gymnasium; opkaldt efter sit glatte gulv.